СИСТЕМНІ АСПЕКТИ МОНІТОРИНГУ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ПЕДАГОГА-АНДРАГОГА В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

В.М. ПРИХОДЬКО
Україна, м. Запоріжжя,
КЗ «Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти» ЗОР

Сучасні стратегічні доктрини більшості країн лідерів освіти базуються на принципах розвитку людською потенціалу, обліку ресурсів особистості, в результаті чого роль освіти поступово зростає. Ця роль стає домінантною в усіх сферах суспільного життя. Центральне місце в реформах освітньої системи країн, що претендують на світове лідерство, посідають питання освіти та виховання дорослих. Експерти ЮНЕСКО розглядають діяльність у сфері освіти та просвіти дорослих не тільки як постійний процес збагачення знаннями, вміннями, але значною мірою як процес формування особистості. Саме індивідуальність людини є сьогодні її професійним інструментарієм.

Оновлення та процвітання суспільства неможливі без високого професіоналізму її громадян, особливо тих, що професійно займаються андрагогічною діяльністю. Однак більшість викладачів, які працюють із дорослою аудиторією, ніколи не проходила спеціальної підготовки. «Які якості роблять викладача, що працює в системі післядипломної освіти, андрагогом?»

У структурі особистості кожного педагога звичайно виділяються такі групи основних якостей: соціальні та загальноособистісні (ідейність, громадянськість, моральність; педагогічна спрямованість і естетична культура); професійно-педагогічні (теоретична та методична підготовленість за спеціальністю); психолого-педагогічна готовність до професійної діяльності (теоретична); розвиненість практичних педагогічних умінь і здібностей; індивідуальні особливості пізнавальних процесів і їхня педагогічна спрямованість (педагогічна спостережливість, мислення, пам'ять і т.д.); емоційна чуйність; вольові якості; особливості темпераменту; стан здоров'я.

Метою статті є: розкрити зміст професійних якостей педагога-андрагога в системі післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. Професіонал-андрагог характеризується високим рівнем компетентності, психологічною та педагогічною ерудованістю; розумінням вимог, що пред'являє до нього держава й суспільство; баченням мети своєї діяльності, шляхів і засобів її досягнення, знанням психолого-педагогічної, методичної й спеціальної літератури, практики навчання й виховання учнів, методів дослідження педагогічної діяльності, технології їх застосування та ін.

Коріння професіоналізму справжнього педагога - у його людяності, разом вони становлять його достойність - генеральний показник соціальності. Саме позитивні якості андрагога надають йому стійкості, здатності триматися у важких ситуаціях, усвідомлювати й долати помилки, неправильні кроки, не зриватися.

Ціннісне ставлення до професіоналізму педагогічної діяльності це свідоме, індивідуальне, суспільно зумовлене позитивно-емоційне реагування на його компоненти (професіоналізм знання, спілкування й самовдосконалення), що проявляється в потребі глибокого їхнього осмислення, трансформування відповідно до заданих суспільних еталонів і реалізації на практиці.

Психологічну структуру ціннісною ставлення можна відобразити у вигляді трьох диспозицій. Перша погреба у вивченні сутності, структури й змісту професіоналізму педагогічної діяльності. Друга - готовність до самостійної роботи, початкові вміння для використання знань на практиці. Третя - характеризує самокорекцію професійної діяльності відповідно до заданих суспільних еталонів в умовах перебудови системи народної освіти.

Донедавна па запитання «Чим ви тут займаєтеся?» працівник будь-якого інституту післядипломної освіти без тіні сумніву міг би відповісти: «Перепідготовкою (або «підвищенням професійної кваліфікації фахівця»). Він анітрошки не погрішив би проти істини, тому що в основі його діяльності завжди лежала віра в те, що вдале змітання професійних знань, умінь, павичок, особистісних властивостей і характерне гик майбутньою вчителя в ході перепідготовки веде до успіху. От тільки треба знайти ті кілька сотень цих компонентів, з яких і створиться поступово ідеальний образ «homo pedagogicus».

Уведення в контекст професійно-педагогічної підготовки магічних середньовічних термінів типу «бакалавр», «магістр» трохи модернізувало ситуацію, але в жодному з існуючих нині підходів (а їх налічується близько двох десятків) не сприяло уникненню методологічних труднощів традиційної системи післядипломної освіти. Сьогодні вже ніхто не сумнівається в необхідності андрагогізації сфери виховання та навчання, однак викладач інституту післядипломної освіти при цьому все ще тлумачиться як виконавець соціального замовлення на перепідготовку фахівця певного типу. Аналіз матеріалів вітчизняних підручників із педагогіки з 20-х до 90 х рр. XX ст. свідчить про те, що наявність власних педагогічних підходів, своїх концепцій виховання, оригінальних поглядів на світ, людину/суспільство та його перебудову в перелік професійно необхідних характеристик ніколи не входила.

Парадигма, що описує особистість і діяльність педагога, яка починає формуватися в суспільстві останнім часом, виглядає вже по-іншому. Включаючи в себе варіативність, креативність, критичність, технологічність і т.д., вона, проте, не відводить практику післядипломної освіти від прагнення створити «цілісну» модель фахівця шляхом поетапного формування особистості. У той же час сучасне філософське тлумачення цілісності передбачає безперервне становлення й розвиток, причому завдяки системному, «одночасному» зрушенню особистісної структури, де всі компоненти взаємодіють. Цей процес по-новому порушує питання про мистецтво навмання дорослих, андрагогічну підготовку тих, хто допомагає їм учитися.

Комунікативна компетентність андрагога передбачає наявність системи вмінь: уміння орієнтуватися в андрагогічній проблемній ситуації та її умовах; ухвалювати рішення, установлювати контакт із аудиторією; володіти технікою спілкування; керувати спілкуванням в андрагогічному процесі.

Поняття «компетентність» включає в себе знання, уміння, навички, а також способи діяльності (А.П. Журавльов, А.К. Маркова, Р.К. Шакуров, А.І. Щербаков та ін.). Спираючись на ідею А.К. Маркової, можна виділити кілька видів професійної компетентності андрагога: спеціальна компетентність - володіння власне професійною діяльністю на досить високому рівні; соціальна компетентність - реалізація спільної (з учителем) діяльності, співробітництво, а також володіння прийомами професійного спілкування; особистісна компетентність - володіння прийомами особистісного самовираження й саморозвитку. Таким чином, поняття «професійна компетентність андрагога» включає, на нашу думку, знання, уміння, навички, а також способи й прийоми їх реалізації в професійній діяльності, спілкуванні, розвитку особистості андрагога.

Рівень професійної компетентності фахівця в будь-якій сфері діяльності великою мірою визначається його здатністю розвивати творчий потенціал і продуктивно займатися самовдосконаленням.

Творчість, як відомо, пов'язана з прозорливістю, передбаченням майбутньою. Вона народжується, коли ми відмовляємося від упередженої думки, застарілих звичок і, отже, глибоко проникаємо в кожну нову ситуацію. Творчість - це натхненна діяльність людини, процес і результати якої пов'язані переважно з великим психічним напруженням. А натхнення — свого роду одержимість, інтенсивний прояв почуттів, хвилювань, інтелектуальний ентузіазм. Творча людина залежить не від того вченого «кола», з якого вона вийшла, а від свого наукового досвіду й духовного складу. Наука може й повинна глибше вникати в пізнання процесу творчого осяяння, всебічно аналізувати індивідуальність кожної

конкретної творчої людини на основі вивчення форм її динамічно мінливої свідомості (Л.М. Арнст).

Важлива професійна якість педагога післядипломної освіти - упевненість у собі, що забезпечує йому оптимальну мобілізованість і стабільність поведінки. Недостатня упевненість у собі найчастіше виникає через слабке знання справи, низький рівень компетентності, страх виглядати не так, як хочеться.

При керуванні динамічними процесами (навчання й виховання) діяльність стає високоефективною за умови її оперативності, точності, надійності й стабільності.

Оперативність - своєчасність досягнення необхідного рівня регулярності простої сенсомоторної реакції. Показником надійності є здатність фахівця підтримувати необхідні робочі параметри в умовах істотного ускладнення ситуації. Часто надійність визначають як характеристику резервних здібностей, які при необхідності можуть бути використані для реалізації діяльності. Стабільність - це варіативність основних показників діяльності педагога протягом певного часу (наприклад, протягом уроку, робочого дня). Показником стабільності є здатність залишатися в межах заданого допуску якості діяльності в певний період.

Вплив викладача післядипломної освіти на дорослих учнів, організація їхньої спільної праці й спілкування становлять ту виховну силу, яку не можна замінити окремими знаннями, статутами й програмами, організацією навчальних закладів. «У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила виливається з живого джерела людської особистості. Ніякі статути й програми, ніякий штучний організм закладу, як би хитро він не був придуманий, не може замінити особистості в справі виховання». Ця думка К.Д. Ушинського підтверджується повсякденною педагогічною практикою й вимагає від педагога післядипломної освіти певних якостей.

Трансцендентність (те, що знаходиться поза межами звичного досвіду, що не підлягає «обчисленню») - це розуміння власної, індивідуальної, комунікативної та загальної культури як основи вдосконалювання, у тому числі в слухача, ставлення до навчальної ситуації не як до контролю («з'ясувати, хто чого не знає»), а як до здатності зрозуміти, чим я можу бути корисний дорослим.

Толерантність. Позиція терпимого ставлення до учня, до його ціннісного світу, погляду, до його «правди», його помилок. Це визнання «незавершеності» особистості й «авансування» її значущості. Терпимість до іншого виникає на основі довіри до себе, якої нерідко не вистачає дорослому, тому що його у свій час визнавали тільки в межах «правильності», а помилки, промахи, негативні прояви бачилися як неприпустима частина особистості, яку треба всіляко приховувати від сторонніх очей, а краще не допускати.

Емпатійність. Уміння емоційно «підключатися» до особистості курсанта, прихильність до людини, що має безумовну цінність незалежно від її стану, поведінки або почуттів, розуміння глибини й складності життя людини й урахування цього в навчальному процесі. Таке розуміння приходить тоді, коли педагог навчиться бачити значущість людини й себе не тільки у функціонуванні, але й у «бездіяльності». Емпатійність - здатність бачиш своє «споріднення» з учнем, яке виникає в усвідомленні «однакових» переживань людських проблем, подібності життєвих ситуацій. Емпатійний педагог уміє «відчувати» кожного свого учня й емоційно відгукуватися на його проблеми, запити, почуття.

Конгруентність. Знання власного світу почуттів і прийняття себе як «учня», як особистість, що розвивається, має право на помилку, установлення природних, а не показних стосунків, діяльність «тут і зараз», прийняття всього спонтанного, безпосереднього з навчальної ситуації.

Рефлексивність. Це активне й відсторонене спостереження за своєю діяльністю, готовність до її перегляду, до різноманіття реакцій у взаємодії з дорослими, до стосунків, спрямованих на контакт із учнями. Уміння організовувати свою діяльність відповідно до ролі «дорослий» допомагає позбуватися учительських амбіцій, дозволяє побачити рівність педагога з учнем. Здатність до рефлексії дає можливість педагогові післядипломної освіти

прислухатися й придивлятися до слухача, який вербально й невербально подає різноманітну інформацію про себе. Збирати й брати до відома таку інформацію - здатність сильного педагога, який не боїться виявитися неправим, не боїться вчитися у своїх учнів.

Рефлексія, що включає самооцінку слухача, виражену в параметрі власної активності (в обговоренні, у проекті, у спільному керуванні навчальним процесом, в оцінюванні й т.д.), дає більш об'єктивну оцінку освітнього курсу, доповнюючи даними про мотивацію навчання, погодженість дій суб'єктів навчального процесу. Наприклад, вказівка на низьку власну активність при високій оцінці змісту курсу може вказувати на невиявленість андрагогом у процесі рефлексії причин відсутності мотивації. Високий показник власної активності й низька оцінка змісту можуть свідчити про незадовільну якість освітньої програми загалом.

Ставлення до дорослого, що навчається, як до свідомої особистості вимагає від андрагога залучення його на всіх етапах навчання до процесу рефлексивного мислення. Умовою рефлексії є демократизація навчальної о процесу, що проявляється в наданні вибору сфер діяльності, установленні стилю спілкування комунікативного співробітництва, відвертості під час дискусій і обговорень, визнанні конфлікту етапом процесу розвитку стосунків, толерантної позиції щодо іншого погляду. Рефлексія сприяє взаєморозумінню й виводить стосунки суб'єктів на рівень діалогу, в якому сторони мають волю до змін у собі, здатні до прийняття компромісних рішень для успішної взаємодії, до трансформації негативної реакції в конструктивне мислення й продуктивну діяльність.

Якість післядипломної освіти залежить від процесів самопізнання його учасників на основі рефлексії, включеної в усі етапи освітнього процесу: узгодження цілей, освоєння знань, оцінки результативності.

Таким чином, можна говорити, що професійні якості викладача післядипломної освіти, тобто андрагога, - складна, багатомірна психолого-педагогічна структура, кожний елемент якої передбачає виконання психічних і практичних дій у їхній логічній послідовності. Вони утворюють у сукупності його нормативно-прогностичну концептуальну модель.

У сучасній системі післядипломної педагогічної освіти виникає необхідність посилення індивідуальної роботи з учителями, оскільки в умовах відходу від уніфікації освіти, за наявності різноманітних педагогічних практик, розвитку оригінальних, авторських педагогічних систем досвід кожного вчителя стає унікальним і потребує науково-методичного супроводу. Т.М. Сорочан виділяє основні функції андрагогів.

1.Андрагог-викладач.

Навчальна функція фахівців, ідо працюють у системі післядипломної педагогічної освіти, полягає в сприянні вчителям в організації навчання, у пошуку, узагальненні, систематизації необхідної інформації, в оволодінні методами самоосвіти, самоконтролю знань. Крім загальновідомих активних та інтерактивних методів роботи з дорослою аудиторією, наш досвід показав ефективність методу опорного конспекту. Слухачам пропонувався для користування спеціальний «робочий зошит», де як опорні сигнали були представлені слайди, що використовуються на лекції. Це дозволяє, по-перше, попередньо підготувати слухачів до сприйняття теми або спецкурсу; по-друге, уникнути неефективного використання лекційною часу для копіювання слайдів з екрана; по-третє, передбачити можливість обговорення матеріалу, представленого в опорних сигналах.

2.Андрагог-фасилітатор.

Функція фасилітації реалізує на практиці принципи гуманізації, особистісної орієнтації всієї системи освіти, у тому числі післядипломної педагогічної. Ця функція проявляється в створенні умов, що дозволяють найбільше повно розкритися педагогічній майстерності й творчості кожного вчителя, стимулюють розвиток його професіоналізму, прагнення й готовність до самовдосконалення. Фахівці, які працюють у сфері післядипломної педагогічної освіти, повинні допомогти вчителеві усвідомити самоцінність і унікальність професійного досвіду.

3. Андрагог-консультант.

Консультативна функція набуває все більшого значення в сучасній системі післядипломної педагогічної освіти. Вона спрямована на задоволення індивідуальних професійних запитів, вирішення практичних педагогічних завдань, підтримку інноваційної діяльності. Досвід показує, що теоретичні основи й технологія консультування недостатньо освоєні фахівцями післядипломної педагогічної освіти. Основою цієї функції є взаємодія, яка передбачає сприяння, співпереживання, пораду, спільний аналіз і пошук шляхів вирішення проблеми.

4. Андрагог-експерт.

Експертиза як функція післядипломної педагогічної освіти проявляється в практиці досить часто. Це пов'язано з тим, що фахівців, які працюють у системі післядипломної педагогічної освіти, залучають для аналізу й оцінки результатів діяльності установ загальної середньої освіти, експериментальних майданчиків, а також аналізу діяльності вчителів, наприклад, у процесі атестації. Методом експертної оцінки можна виявити позитивні й негативні тенденції в педагогічній практиці, порівняти отримані результати з поставленою метою. Важливою умовою експертизи є розробка критеріїв і показників для оцінювання різних педагогічних об'єктів і процесів, а також оволодіння спеціальним дослідницьким інструментарієм.

5. Андрагог-методист.

Методична функція в умовах демократизації освіти набуває нового значення й наповнюється новим змістом. Оскільки вчителі працюють в умовах вибору різних варіантів навчальних планів і програм, рекомендації фахівців післядипломної педагогічної освіти перестають бути догмою, яка супроводжується контролем з боку органів управління освітою. На наш погляд, більше відповідає сучасним умовам технологія науково-методичного супроводу. Ми розглядаємо науково-методичний супровід як професійну педагогічну взаємодію суб'єктів освітньої діяльності, необхідними умовами якої є добровільність і партнерство, основними ознаками - особистісний і професійний розвиток учасників педагогічного процесу, а результатом якісно новий рівень освіти.

Характеризуючи андрагогічне мислення, необхідно відзначити важливість високого рівня розвитку процесів аналізу, рефлексії, прогнозування, перетворення. Від якості андрагогічного мислення залежить процес і результат взаємодії андрагога й учителя. Загалом же функціональний бік мислення андрагога характеризується такими особливостями: 1) діагностична: вивчення освітніх потреб учителів, пізнання андрагогічної ситуації, одержання зворотного зв'язку, 2) інформувальна: повідомлення андрагогом учителям інформації про актуальні проблеми й способи їх вирішення; 3) підтримувальна: підтримування в учителів-слухачів інтелектуальної ініціативи за допомогою власне андрагогічних дій; 4) компенсаторна: уміння мислити категоріями успіху - позитивне мислення, уміння бачити позитивне в невдачі допомагає андрагогу шукати нові засоби вирішення сучасних андрагогічних проблем; 5) самовдосконалювальна: професійне мислення андрагога створює та забезпечує можливість уникнення імпульсивної або рутинної андрагогічної діяльності.

Функція професійного мислення андрагога в контексті практичної діяльності виступає, насамперед, як функція аналізу конкретних андрагогічних ситуацій, постановки завдань у цих умовах діяльності, розробки планів і проектів вирішення цих завдань, регуляції процесу здійснення наявних планів, рефлексії отриманих результатів.

Висновки. Отже, функції андрагога в післядипломній педагогічній освіті спрямовані на забезпечення соціального й державного замовлення, а також особистісних запитів учителів; на розвиток професіоналізму педагогічних працівників; на супровід інноваційних процесів в освіті. Складність цих функцій і відновлення їх змісту зумовлює висновок про необхідність спеціальної підготовки андрагогів до роботи в системі післядипломної педагогічної освіти.

У результаті відстеження досягнень у ході підготовки викладачів системи післядипломної освіти можна виділити такі якості андрагогів:

1. Прагнення до самовизначення, що дозволяє викладачеві вийти на новий рівень професійної діяльності, а саме: надавати допомогу в адаптації до умов навчання; уміти

створювати ситуацію міжособистісної взаємодії (здійснення успішної продуктивності) та позитивну установку на навчання, критично ставитися до свого досвіду; уміти виявляти потреби в продовженні контакту; прогнозувати подальшу діяльність.

2. Автономність особистості як прояв високого рівня самореалізації, що є однією з характерних якостей соціально-професійної зрілості дорослої людини. Розуміючи під автономністю незалежність від зовнішніх референтів і здатність до самоврядування, ми розглядали «Я» викладача як внутрішній стрижень, інтеграційну функцію його особистісних і діяльнісних якостей, його «самокерівництво» в утвердженні своєї позиції. Вирішення проблем, пов'язаних із орієнтацією викладача на самооцінку, було центральним у процесі андрагогічної підготовки.

3. Прагнення знайти форми контролю, які схвалює й, цінує доросла категорія учнів. Уважаємо, що обговорення цього питання визначає вирішення проблем, пов'язаних із рівнем компетентності у сфері навчання дорослих.

4. Вирішення проблем, пов'язаних із мовною та комунікаційною культурою викладачів, має позитивний результат: усі викладачі щорічно проходять практикум, який у межах внутріфірмового навчання представлений лекційно-практичними циклами.

5. Мотивація до використання ефективних технологій навчання дорослих. Уважаємо, що професіоналізм і майстерність викладачів установ післядипломної освіти можна визначити за їхнім ставленням до нових технологічних підходів організації навчання дорослих.

Кожна з відзначених якостей має андрагогічне «навантаження», однак ступінь його прояву залежить, з одного боку, від професійного рівня викладачів, з іншого боку – від установок на самопізнання й саморозвиток. Зазвичай усі проблеми криються в технологічному підході до організації заняття, орієнтованому на студентське середовище.

На нашу думку, якщо в системі регіональної післядипломної освіти сформована група викладачів-однодумців, що мають якості, які дозволяють вести за собою до вершин нових технологічних прийомів освіти дорослих, згодом значна частина педагогічного співтовариства буде залучена до андрагогічного процесу, що позитивно відіб'ється на якості післядипломної освіти.